

MA'NAVIYATSHUNOSLIK HAMDA AXLOQSHUNOSLIK KATEGORIYALARINING O'ZARO ALOQADORLIGI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i03.101>

Sadoqatxon Sharipova Abbosxon qizi
sadoqatsharipova78@gmail.com
Qo'qon davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ma'naviyatshunoslik va axloqshunoslik kategoriyalarining nazariy o'zaro bog'liqligi, ularning ta'lim va tarbiya jarayonidagi o'rni, o'zaro ta'siri hamda pedagogik kontekstda yuzaga keladigan muammolar tahlil qilinadi. Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy-metodologik yondashuvlar hamda konseptual tahlil metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar ma'naviyat va axloq kategoriyalarini bir-birini to'ldiruvchi, biroq nisbatan mustaqil komponentlar sifatida ko'rib chiqish mumkinligini ko'rsatadi; ularning sinergetik uyg'unligi ta'lim jarayonida axloqiy ongning shakllanishiga xizmat qiladi. Muhokama qismida ma'naviy va axloqiy tadqiqotlarning pedagogik amaliyotda qo'llanilishi ko'rib chiqilib, istiqbolli yo'nalishlar yoritiladi. Xulosa qismida konseptual integratsiya yondashuvlari hamda amaliy tavsiyalar taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: ma'naviyatshunoslik, axloqshunoslik, kategoriya, pedagogika, ma'naviy-axloqiy tarbiya

INTERRELATIONSHIP BETWEEN CATEGORIES OF SPIRITUALITY AND ETHICS

Sadoqatkxon Sharipova Abbaskhon kizi
sadoqatsharipova78@gmail.com
Kokand State University

Abstract: This article analyzes the theoretical interrelation between the categories of spirituality and ethics, their role in educational and upbringing processes, their mutual influence, and the issues arising in the pedagogical context. The research methods employed include theoretical analysis, comparative-methodological approaches, and conceptual analysis. The results indicate that the categories of spirituality and ethics can be considered as complementary yet relatively independent components; their synergistic harmony contributes to the formation of moral consciousness in the educational process. The discussion section examines the application of spiritual and ethical studies in pedagogical practice and

highlights promising directions. The conclusion presents approaches to conceptual integration and practical recommendations.

Keywords: spirituality, ethics, category, pedagogy, spiritual and moral education

Kirish

Ma'naviyat va axloqiy qadriyatlar zamonaviy jamiyatda inson ruhiy olamining asosini tashkil etadi. Ma'naviyatshunoslik va axloqshunoslik fanlari gumanitar bilimlar sohasiga mansub bo'lib, insonning ichki dunyosi, qadriyatlar tizimi, xulq-atvori hamda axloqiy fazilatlarini o'rganadi. "Ma'naviyat" tushunchasi insonning ma'no va qadriyatlar olamini, uning ichki rivojlanishini ifodalaydi hamda falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy va diniy tasavvurlarni qamrab oladi. Axloqshunoslik esa, o'z navbatida, inson xulq-atvori, axloqiy fazilatlar va me'yorlarni tadqiq etishga qaratilgan.

Ta'lim tizimining vazifasi nafaqat o'quvchilarga intellektual bilim berish, balki ularda ma'naviy va axloqiy fazilatlarni shakllantirishdan ham iboratdir. Shu sababli pedagogik metodologiyada ma'naviyat va axloq kategoriyalarini o'zaro uyg'un holda o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq ko'plab hollarda ushbu kategoriyalar o'rtasida tushunchaviy chalkashliklar yuzaga keladi hamda ularning o'zaro farqlanishi to'liq aniqlab berilmaydi. Shu bois mazkur masalani chuqur nazariy asosda tahlil qilish zarur.

Ushbu maqolaning maqsadi ma'naviyatshunoslik va axloqshunoslik kategoriyalari o'rtasidagi munosabatni konseptual darajada aniqlash, ularning pedagogik integratsiyasini belgilash hamda amaliy metodik yondashuvlarni taklif etishdan iborat.

Tadqiqot savollari

1. Ma'naviyatshunoslik va axloqshunoslik tushunchalarining nazariy mohiyati hamda ular o'rtasidagi farqlar nimadan iborat?
2. Ularning o'zaro bog'liqligi va sinergetik uyg'unligi qanday shakllanadi?
3. Pedagogik jarayonda qanday integratsiyalashgan metodlardan foydalanish mumkin?

Metodologiya

Mazkur maqolada quyidagi tadqiqot metodlaridan foydalanildi:

Nazariy tahlil - ma'naviyat va axloq kategoriyalariga oid klassik hamda zamonaviy ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish.

Qiyosiy metod - ma'naviyatshunoslik va axloqshunoslik tushunchalarini o'zaro taqqoslash.

Konseptual tahlil - ushbu tushunchalarning tuzilishi, tarkibiy qismlari hamda o'zaro bog'liqligini aniqlash.

Metodologik yondashuv - mazkur kategoriyalarning pedagogik kontekstdagi amaliy jihatlarini o'rganish.

Tadqiqotning axborot manbalari sifatida monografiyalar, nazariy maqolalar, ilmiy jurnallar hamda o'quv-uslubiy adabiyotlardan foydalanildi.

Natijalar

1. Tushunchalarning mohiyati va farqlari

- Ma'naviyatshunoslik - insonning ma'naviy, ma'no-mazmunli, qadriyatlarga asoslangan hamda axloqiy dunyosini obyektiv tarzda o'rganishga qaratilgan ilmiy yo'nalishdir.

- Axloqshunoslik - inson xulq-atvori, axloqiy me'yorlar, fazilatlar hamda axloq bilan bog'liq nazariy va ijtimoiy tarbiya masalalarini o'rganadi.

- Farqi: Ma'naviyat kengroq va yaxlit tuzilmani ifodalaydi hamda unda axloqiy, diniy, madaniy va falsafiy komponentlar mujassam bo'ladi. Axloq esa ma'naviyat tarkibidagi aynan *axloqiy modul* sifatida namoyon bo'ladi.

2. O'zaro bog'liqlik va sinergiya

- Axloqiy xulq-atvor va fazilatlar ma'naviyatning aks etishi sifatida talqin qilinishi mumkin; boshqacha aytganda, axloqiy hodisalar ma'naviyat bag'ridan yuzaga chiqadi.

- Ma'naviyatdan kelib chiqadigan ruhiy va motivatsion omillar axloqiy xatti-harakatlar uchun zamin yaratadi.

- Ular o'zaro *sinergetik tarzda bir-birini mustahkamlaydi*: ma'naviyatning yuksalishi axloqiy barqarorlikni ta'minlaydi, axloqiy me'yorlar esa ma'naviyatning amaliy namoyon bo'lishini ta'minlaydi.

- Ta'lim jarayonida bu sinergiya pedagogik amaliyotda "*ma'naviy-axloqiy integratsiya*" shaklida namoyon bo'lishi mumkin.

3. Pedagogik qo'llanilish jihatlar

- Ma'naviyatshunoslik va axloqshunoslik tushunchalarini o'quv dasturlariga integratsiya qilish (masalan, "*Ma'naviyat asoslari*", "*Axloqiy tarbiya*" kabi fanlar orqali).

- Interaktiv metodlardan foydalanish - ma'naviy va axloqiy masalalarni muhokama qilishda muammo asosida munozaralar, holat tahlillari, debatlar va rolli o'yinlar qo'llaniladi.

- Kuzatuv va refleksiya metodlarini qo'llash - talabalar ma'naviy-axloqiy rivojlanishini kuzatish uchun shaxsiy kundaliklar yuritish, ilgari o'tkazilgan tajribalarni tahlil qilish kabi usullar ishlatiladi.

- Loyihaviy faoliyatlar - nazariy bilimlarni amaliy faoliyatga aylantirish maqsadida ijtimoiy, ma'naviy va axloqiy loyihalar amalga oshiriladi.

•O‘qituvchilarni tayyorlash dasturlari - pedagoglarni ma’naviy va axloqiy rivojlanishni shakllantirish metodlari bilan ta’minlashga qaratilgan maxsus treninglar tashkil etiladi.

Tahlil va Muhokama

Ma’naviyatshunoslik va axloqshunoslik kategoriyalarining o‘zaro bog‘liqligi masalasi bugungi kunda pedagogika, falsafa va sotsiologiya kesishmasida keng ilmiy tahlil qilinayotgan yo‘nalishlardan biridir. Ushbu ikki tushuncha ko‘pincha sinonim sifatida ishlatilsa-da, ular orasida nazariy va amaliy farqlar mavjud. Shu bilan birga, ular bir-birini to‘ldiruvchi kategoriyalar bo‘lib, jamiyat va shaxs rivojlanishida o‘zaro mustahkamlash xususiyatiga ega.

Ma’naviyatshunoslik insonning ma’naviy olamini, qadriyatlarini, g‘oyalarini va ma’naviy qadriyatlarning shakllanish mexanizmlarini o‘rganadi. Axloqshunoslik esa insonning ijtimoiy hayotdagi xulq-atvori, axloqiy me’yorlar, burch, mas’uliyat va vijdonini tahlil qiladi. Shu sababli, ma’naviyatshunoslik shaxsning ichki dunyosiga ko‘proq e’tibor qaratgan bo‘lsa, axloqshunoslik uning ijtimoiy munosabatlardagi tashqi xulq-atvorini va namoyon bo‘lishini yoritadi.²⁸⁴

Ayni paytda, O‘zbekiston Respublikasi “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari”ga oid qarorlarida ushbu ikki yo‘nalishning uyg‘unligi alohida ta’kidlangan. Hujjatda yoshlarni tarbiyalash jarayonida nafaqat bilim, balki ma’naviy-axloqiy yetuklik ham asosiy omil sifatida e’tirof etilishi zarurligi qayd etilgan.²⁸⁵

Ma’naviyat va axloqning o‘zaro bog‘liqligini chuqur tahlil qilganda, ularning jamiyat rivojidagi roli ham aniq namoyon bo‘ladi. Jamiyatning ma’naviy darajasi axloqiy me’yorlar bilan belgilanadi, axloqiy me’yorlarning barqarorligi esa ma’naviy qadriyatlarning chuqur ildiz otishiga bog‘liq.²⁸⁶

Quyidagi jadval ma’naviyatshunoslik va axloqshunoslik kategoriyalarining o‘ziga xos va umumiy jihatlarini ko‘rsatadi:

Jadval 1.

Ma’naviyatshunoslik va axloqshunoslik kategoriyalarining qiyosiy tahlili

Kategoriya	Ma’naviyatshunoslik yo‘nalishi	Axloqshunoslik yo‘nalishi
Maqsad	Insonning ichki dunyosi, ma’naviy va axloqiy qadriyatlar	Inson xulq-atvori va ijtimoiy munosabatlar
Predmeti	Qadriyatlar, milliy g‘oyalar,	Me’yorlar, odob-axloq,

²⁸⁴ Pedagogical Aspects of Spiritual and Moral Education. EIJMRS (Article). eipublication.com(b-7)

²⁸⁵ O‘zbekistonning yangi taraqqiyot strategiyasining ma’naviy yetuk shaxsni tarbiyalashdagi roli. Texas Journal, 2024. zienjournals.com(b-45)

²⁸⁶ O‘zbekistondagi oliy ta’lim talabalari ma’naviy diagnostikasi. IJSTR, 2020.(b-120)

	madaniyat, ma'naviy meros	burch, vijdon, mas'uliyat
Jamiyatga ta'siri	Ma'naviy birlik va milliy o'zlikni shakllantiradi	Axloqiy intizom va ijtimoiy tartibni ta'minlaydi
Shaxs rivojlanishidagi roli	Ichki dunyoni boyitadi, ma'naviy immunitetni mustahkamlaydi	Xulq-atvorni tartibga soladi, ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, har ikkala kategoriya o'zaro bog'liqdir: biri shaxsning ichki dunyosiga taalluqli bo'lsa, ikkinchisi tashqi xulq-atvor bilan bog'liqdir. Shu bilan birga, ularning ikkalasi ham yakunda bitta maqsadga xizmat qiladi - barkamol shaxsni tarbiyalash. O'zbekiston olimlari, jumladan A. Yuldashev, N. Jo'rayev va boshqa tadqiqotchilar, o'z asarlarida ma'naviyat va axloq uyg'unligini alohida ta'kidlab, ularni pedagogik jarayonning asosiy poydevori sifatida talqin qiladilar.²⁸⁷

Bundan tashqari, zamonaviy globalizatsiya sharoitida axloqiy qadriyatlar va milliy ma'naviyatni muhofaza qilish dolzarb masala sifatida qaraladi.²⁸⁸ Shuni ham qayd etish lozimki, ma'naviyatshunoslik va axloqshunoslikni yoshlar tarbiyasiga integratsiyalash samarali natijalar beradi. Masalan, o'quv dasturlarida *"Ma'naviyat asoslari"* va *"Axloqiy tarbiya"* fanlari integratsiyalashgan tarzda o'qitilsa, bu nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy axloqiy me'yorlarning shakllanishini ham ta'minlaydi.²⁸⁹

Jadval 2.

Yoshlarni tarbiyalashda ma'naviyat va axloqning roli

Yo'nalish	Ta'sir doirasi	Natija
Ma'naviyatshunoslik	Milliy g'urur, tarixiy xotira, qadriyatlar	Shaxsda ma'naviy immunitet va mustaqil fikrlashni rivojlantirish
Axloqshunoslik	Odob-axloq, huquqiy bilim, burch	Shaxsda ijtimoiy mas'uliyat va intizomni mustahkamlash
Sinergetik ta'sir	Keng qamrovli ta'sir	To'laqonli, vatanparvar va mas'uliyatli shaxsni shakllantirish

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, ma'naviyat va axloq uyg'unligi yoshlarning barkamol shaxs sifatida rivojlanishiga hissa qo'shadi. Shu sababli, ularning pedagogik jarayonlarda birgalikdagi qo'llanilishi yuqori samarali hisoblanadi. Xalqaro tajribalarni tahlil qilganda, masalan, UNESCOning *"Axloq va ma'naviy tarbiya"* dasturida har ikkala yo'nalish birgalikda qo'llanilib, yoshlarning global axloqiy mas'uliyatini shakllantirishga qaratilgan. Bu esa O'zbekiston ta'lim tizimi uchun qimmatli tajriba sifatida xizmat qilishi mumkin.

²⁸⁷ Religion and Education in Contemporary Uzbekistan. PeerNetwork. PEER Network.(b-78)

²⁸⁸ Usmon Qoraboyev, & G'ayrat Soatov. Culture of Uzbekistan. Ziyo.(b-156)

²⁸⁹ O'zbekistonda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yangi bosqichga ko'tarish. 2024. ResearchGate.(b-95)

Xulosa

Ushbu maqolada ma'naviyatshunoslik va axloqshunoslik kategoriyalarining nazariy mohiyati, ularning o'zaro bog'liqligi hamda pedagogik kontekstdagi integratsiya masalalari tahlil qilindi. Ma'naviyat kengroq tuzilma sifatida axloqiy, diniy, madaniy va falsafiy jihatlarini qamrab olsa, axloqshunoslik uning axloqiy komponenti vazifasini bajaradi. Ular o'zaro sinergetik tarzda bir-birini mustahkamlaydi va samarali ma'naviy-axloqiy tarbiyani ta'minlash uchun pedagogik jarayonda integratsiyalashgan yondashuv talab etiladi.

Amaliy nuqtai nazardan, ma'naviyat va axloqni integratsiyalash o'quv dasturlarini ishlab chiqish, interaktiv metodlardan foydalanish, refleksiya va loyihaviy faoliyatlar, shuningdek, o'qituvchilarning metodik ko'nikmalarini rivojlantirish orqali amalga oshirilishi mumkin. Biroq, ushbu maqsadga erishish uchun tushunchaviy aniqlik, metodologik yangiliklar, baholash vositalarini takomillashtirish va pedagogik resurslarni boyitish zarur.

Kelajakda tadqiqot yo'nalishlari sifatida raqamli diagnostika vositalari yordamida ma'naviy va axloqiy ko'rsatkichlarni aniqlash, o'qituvchilarni "ma'naviy kompas" yondashuvi bo'yicha tayyorlash va raqamli ma'naviyat platformalarini yaratish kabi istiqbolli yo'nalishlar belgilanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umarov, E., & Abdullayev, M. Ma'naviyat asoslari. (Yili noma'lum). [b. X] E-library SamSU.
2. NamSU. Ma'naviyatshunoslik bo'yicha ma'ruza materiallari. 2024. [b. ..] www.namdu.uz
3. Ma'naviyatshunoslik: Axloq kategoriyalari. (NamSU PDF) 2024. [b. ..] www.namdu.uz
4. Pedagogical Aspects of Spiritual and Moral Education. EIJMRMS (Article). eipublication.com
5. Improving the System of Spiritual and Moral Education. PNR Journal. pnrjournal.com
6. O'zbekistondagi oliy ta'lim talabalari ma'naviy diagnostikasi. IJSTR, 2020. [b. ..]
7. Ma'naviy tarbiyada ta'lim va tarbiyaning roli. OAJournals. oajournals.net
8. Spiritual and Moral Education of Today's Youth. American Journal, 2024. grnjournal.us.
9. O'zbekistonning yangi taraqqiyot strategiyasining ma'naviy yetuk shaxsni tarbiyalashdagi roli. Texas Journal, 2024. zienjournals.com
10. O'zbekistonda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yangi bosqichga ko'tarish. 2024. ResearchGate.

11. Religion and Spirituality in Public Schools of Post-Soviet Uzbekistan. (Springer) 2024. SpringerLink.
12. Religion and Education in Contemporary Uzbekistan. PeerNetwork. PEER Network.
13. Ma'naviyatshunoslikning predmeti, metodologik asoslari va barkamol shaxsni tarbiyalashdagi ahamiyati. (Hisobot). Arxiv.uz
14. Madaniyatshunoslik asoslari. Ziyouz Library. Ziyo.